

УДК 340.12

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ, ОБОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Андрій Коваль

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
(доцент, мобілізований офіцер Збройних Сил України),
e-mail: afkoval@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2448-2756*

Проаналізовано законодавство України, яке базується на вимогах ст. 17, 65 Конституції України та розкрито особливості законодавства України, яке здебільшого зобов'язує громадян України здійснювати захист Батьківщини, навіть не набувши статусу військово-службовця. Особливості участі різних осіб у різному правовому статусі дозволяє Україні досягати сьогодні позитивних результатів у воєнних діях проти держави-агресора.

Окрему увагу зосереджено на аналізі законодавчо закріплених термінів: «доброволець», «доброволець Сил територіальної оборони Збройних Сил України», «добровольче формування територіальної громади», «мобілізація», «народний спротив», «збройна агресія», «оборона України», «територіальна оборона України», «правовий режим воєнного стану» та інші.

Ключові слова: доброволець, мобілізація, народний спротив, збройна агресія, оборона України, територіальна оборона України, правовий режим воєнного стану тощо.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.067>

Вступ. З Дня проголошення Акту Незалежності України 24 серпня 1991 р. Україна законодавчо була готова до застосування Збройних Сил України у випадку ворожого збройного конфлікту.

Теперішній правовий режим воєнного стану в Україні фактично є наслідком подій 2013 р., а саме коли 29 листопада 2013 р. російське правління своєю політичною владою вплинуло на оголошення відмови тодішнім діючим Президентом України Віктором Януковичем від підписання Угоди про асоціацію України у складі Європейського Союзу та Угоди про зону вільної торгівлі на саміті «Східного партнерства» м. Вільнюс (Литва). З цього дня фактично в Україні розпочав формуватись (мобілізуватись) протестний рух національно свідомих громадян України на майдані Незалежності України у місті Києві. Тоді ж було ухвалено резолюцію з вимогою відправити у відставку Президента України. «Майданівці» своєю політичною волею підтверджували готовність увійти в політичний конфлікт з діючим Президентом України, якого було обрано заради реалізації волі українців жити разом зі всіма європейськими народами у складі Європейського Союзу. Відмова від виконання волі більшості українців вплинула на рішення Віктора Януковича залишити територію України і таємно вилетіти до російської держави-агресора. З часу залишення «конституційним гарантом держави» її території в

Україні далі продовжували здійснювати свої повноваження Верховна рада України, Кабінет Міністрів України, органи правосуддя та всі державні органи і органи місцевого самоврядування, які своїми діями підтримували волю «майданівців» та більшості українського народу.

Фактично з часу залишення на початку 2014 р. території України діючим на той час Президентом України Віктором Януковичем та безпрецедентної у новітній історії України анексії Кримського півострова у березні 2014 р. військами російської держави-агресора, проведення на території Криму незнаного світовими демократичними державами референдуму, захоплення адміністративних будівель республіканських органів Автономної Республіки Крим та підняття на них російського прапора стало початком локального міждержавного російсько-українського конфлікту, який потребував мобілізації всіх громадян заради збереження життя українського народу, України та Європи і цивілізованого (демократичного) світу.

Ця стаття має на меті подати авторський аналіз мобілізаційних рухів та шляхів формування у незалежній Україні нового покоління національно свідомих громадян України, які готові виборювати у ворога своє право на самовизначення та самоврядування. Нове покоління мобілізованих українців в інтересах життя всього українського народу дорогою платою доводить ворогу своє право на управління власною національною державою. Різні форми долучення фізичних та юридичних осіб дозволять фінансово, збройно та політично утвердитись у сім'ї кращих демократичних європейських та світових держав.

У цій статті автор також аналізує різні аспекти законодавчого врегулювання та запровадження уповноваженими державними органами (посадовими особами) мобілізаційних заходів під час дії в Україні правового режиму воєнного стану. Саме належна оперативна та якісна організація таких мобілізаційних заходів, на думку автора, допомогла всьому українському народу організувати національний спротив, реальну оборону та захист територіальної цілісності України та допоможе в майбутньому забезпечити мирне життя України та Європи.

Основними законодавчими актами, на підставі яких сьогодні виконується захист Батьківщини є Конституція України, закони України «Про оборону України», «Про Збройні сили України», «Про національний спротив», «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», постанови КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1447 «Про затвердження Порядку організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони», від 29 грудня 2021 р. № 1448 «Про затвердження Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони», від 29 грудня 2021 р. № 1449 «Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад», Наказ МОУ від 07.03.2022 № 84 «Про затвердження форми контракту добровольця територіальної оборони та посвідчення добровольця територіальної оборони» тощо.

Виклад основного матеріалу. Збройна агресія за розпорядженнями російського політичного керівництва воєнізованим формуванням на суверенній території України вплинула на організацію (мобілізацію) українського національного спротиву. З цього часу відповідно до вимог ст. 17 та 65 Конституції України українці розпочали реалізовувати свій громадянський обов'язок по захисту України. Оскільки національно свідомі громадяни України чітко розуміли, що чисельність особового

складу Збройних Сил України, їхнє матеріальне забезпечення військовим майном (військовою технікою, зброєю та іншим військовим обладнанням) не дозволить організувати належну відсіч майбутнім територіальним зазіханням військового агресора та міжнародного воєнного злочинця, то в Україні дуже швидко відродилась національна пам'ять українського народу, яку він набув ще з часів навали «Золотої Орди» на території «Київської Русі», територіальних зазіхань з боку ворожих сусідів на «Галицько-Волинське князівство», автономію Белзького князівства у складі «Польського королівства», автономію «Запорізької Січі» та «Гетьманщини» у складі «Речі Посполитої» та «московського царства», кривавого захоплення московським царем територій Гетьманщини, розширення території «російської імперії» внаслідок поділів Польщі, невизнання росіянами проголошених «Української Народної Республіки» (згодом і долученої «ЗУНР») та створення, зокрема на етнічних українських територіях авторитарної (тоталітарної) держави «СРСР», яка знищувала український народ, організовуючи геноцид та включаючи українців у склад радянської армії для боротьби з нацистською Німеччиною.

До, під час та опісля завершення Другої світової війни радянська влада постійно переслідувала всіх національно та націоналістично свідомих українців і на території радянського союзу, і поза його межами та готова була їх вбивати, садити в тюрми, тобто робити все, щоб мирнолюбні українці, які відповідно до міжнародних норм мали право на самовизначення і прагнули сформувати власну національну державу «Україна», це прагнення не реалізували. Створивши власну російську (не зменшену радянську) національну державу, росіяни з 1991 р. почали активну інтеграцію у світ демократичних держав. Так, щороку російське правління визнавало все більше міжнародних актів, російська новостворена держава з початку 1990-х рр. стала постійним та впливовим членом міжнародних організацій (ООН та інші...), вступила в Раду Європи і своїми політичними діями декларувала прихильність до всіх європейських політичних суб'єктів права (окремих європейських держав, Європейського Союзу та всіх міждержавних політичних інституцій, які діяли на європейському континенті) була спільним учасником організації мирного співжиття з європейцями, до певного моменту.

З дня мирного проголошення 24 серпня 1991 р. Акту незалежності України мало хто з українців міг припустити, що політичне керівництво російської федерації як новоствореної (25.12.1991) незалежної суверенної та нібито правової держави своїми діями здійснюватиме злочинні дії шляхом вчинення міжнародних терористичних актів, а саме захоплювати територію України широкомасштабною збройною агресією та вчиняти воєнні злочини щодо народу України (викрадення дітей, вбивство цивільного населення, знищення об'єктів критичної інфраструктури тощо). Військова агресія російської федерації проти України зобов'язала політичне керівництво України негайно розпочати забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань відповідно до вимог ч. 1 ст. 106 Конституції України.

З часу проголошення незалежності України законодавство України передбачало можливість застосування іншими державами збройної агресії та порушення територіальної цілісності України. Так, згідно зі Законом України «Про оборону України» від 06.12.1991 (№ 1932-ХІІ): «оборона України – система політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту;... збройна агресія – застосування іншою державою або групою держав збройної сили проти

України... бойові дії – форма застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони, а також поліції особливого призначення Національної поліції України для вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння); воєнні дії – організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України; район воєнних (бойових) дій – визначена рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України частина сухопутної території України, повітряного або/та водного простору, на якій впродовж певного часу ведуться або/та можуть вестися воєнні (бойові) дії» [2].

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про оборону України» у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну Президент України приймає рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, подає його Верховній Раді України на схвалення чи затвердження, а також вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни. Органи державної влади та органи військового управління, не чекаючи оголошення стану війни, вживають заходів для відсічі агресії. На підставі відповідного рішення Президента України Збройні Сили України разом з іншими військовими формуваннями розпочинають воєнні дії, зокрема проведення спеціальних операцій (розвідувальних, інформаційно-психологічних тощо) у кіберпросторі. З моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій настає воєнний час, який закінчується у день і час припинення стану війни [2].

Аналізуючи протиправні російські агресивні дії можна підтвердити суперечність між російською декларативністю держави як правової та реальною авторитарною державою-агресором світового масштабу, яка готова змінити світові усталені порядки після Другої світової війни та не визнавати дію міжнародного права, міжнародних норм та угод, зокрема підписаного 05.12.1994 Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (Будапештський меморандум).

У березні 2014 р. український народ історично відновив рух політичного опору ворогу. 14 березня 2014 р. у Нових Петрівцях Київської області року близько п'яти сотень бійців самооборони Майдану прибули на полігон. Було утворено «Перший добровольчий батальйон Національної гвардії» та інші добровольчі формування, члени яких спільно ставали пліч-о-пліч з військовослужбовцями. На той час Збройні Сили України фактично не мали боєздатної армії і не могли самостійно протистояти ворогу. Їм об'єктивно була потрібна допомога у всьому: додатковому особовому складі, матеріальному та технічному забезпеченні. Саме завдяки високій правовій та громадянській свідомості патріоти України ставали учасниками добровольчих батальйонів та формувань, які активно створювались та вирушали в зону воєнного конфлікту. Отож добровольці ставали помічниками кадрових військових і спільними зусиллями вдалося відновлювати справжню боєздатну армію та не допускати зухвале військового просування ворога далі материковою Україною після беззбройної анексії Криму.

Лише 17.03.2014 виконуючий обов'язки Президента України Голова Верховної Ради України О. Турчинов видав Указ Президента України «Про часткову мобілізацію» № 303/2014, який було затверджено Законом № 1126-VII від

17.03.2014. У тексті Указу вказувалось, що «Суспільно-політична ситуація на Кримському півострові загострилася, мають місце неприхована агресія, захоплення російською стороною частини території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Незаконно створеними збройними формуваннями проросійського спрямування за підтримки військових підрозділів збройних сил російської федерації захоплюються та блокуються будівлі органів державної влади, органів влади в Автономній Республіці Крим, аеропорти, суходільні та морські транспортні комунікації, органи військового управління, військові частини та установи Збройних Сил України, що дислоковані на Кримському півострові». У зв'язку з різким ускладненням внутрішньополітичної обстановки Указом було постановлено оголосити та провести часткову мобілізацію. Вище військове командування було переведено «на організацію та штати воєнного часу» з метою виконання «мобілізаційних планів» [15].

Рада національної безпеки та оборони України 13 квітня 2014 р. прийняла рішення «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України», а 14 квітня 2014 р. Указом Президента України № 405/2014 таке рішення було постановлено ввести в дію, тобто було фактично оголошено та розпочато проведення антитерористичної операції у східних регіонах України. Таке рішення було прийнято як вимушений крок у відповідь на проросійські збройні операції (незаконну спеціальну військову операцію ворога) на території Донецької та Луганської областей.

У зв'язку з тим, що за час проведення антитерористичної операції у східних регіонах України було вбито та поранено багатьох Героїв України, то вшанування мужності, патріотизму та забезпечення збереження національної історичної пам'яті славетних героїв-добровольців, членів добровольчих батальйонів та формувань, які гідно виконували свій конституційний обов'язок у складі добровольчих формувань було необхідним виявом вдячності та поваги з боку українського суспільства та держави. Оскільки усі добровольці на рівні з військовослужбовцями брали безпосередню участь у наданні збройної відсічі російській агресії та гідно захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, то вияв їм вдячності та поваги (зокрема добровольцям, які брали безпосередню участь у Революції гідності (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.) Верховна Рада України закріпила прийняттям Постанови 17 січня 2017 р. (№ 1822-VIII) «Про встановлення Дня українського добровольця» у якій вказано: «З метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України, сприяння подальшому зміцненню патріотичного духу в суспільстві, підвищенню суспільної уваги і турботи про учасників добровольчих формувань та на підтримку ініціативи громадськості Верховна Рада України постановляє: 1. Установити в Україні День українського добровольця, який відзначати щорічно 14 березня...» [15].

Такими добровільними мобілізаційними заходами українці підтверджують тяглість давньої правової культури українського народу, яка формувалась з часів Київської Русі зі сучасним життям українського народу у власній національній державі – Україні на міжнародно визнаних кордонах. Обраний період формування законодавства України підтверджує категоричність українського народу на своїй самостійності та незалежності, а також готовності захищати суверенітет України.

З березня 2014 р.¹, коли на територію України зайшли російські війська без знаків розрізнення та ідентифікації (як «зелені чоловічки»), захопивши всю територію Кримського півострова (Автономної Республіки Крим у складі України) та продовжили російську спеціальну військову операцію на території Донецької та Луганської областей з метою проголошення на їхній території штучно утворених (невизнаних дотепер світовими цивілізованими державами – «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки») відповідно до норм Закону України «Про оборону України» з початком оборонних бойових (воєнних) дій силами Збройних Сил України та інших воєнізованих (зокрема добровольчих) формувань на території України розпочався воєнний час, який триває дотепер. Законодавець не локалізує поширення поняття «воєнний час» до територій, на яких ведуться бойові (воєнні) дії. «Воєнний час» як «особливий період» – поняття, яке охоплює стан існування всієї України, включно з діяльністю всіх її державних органів, органів місцевого самоврядування, життям громадян України та інших осіб, які законно перебувають на її території.

Згідно з узагальненням рішення судів, яке висвітлено на сайті Конституційного Суду України «зі змісту ст. 17, 65 Конституції України вбачається, що захист держави, забезпечення її безпеки є найважливішими функціями всього Українського народу. Військова служба – це конституційний обов'язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. До військовослужбовців належать особи, які проходять таку службу, зокрема у Збройних Силах України. Військовій службі передують необхідність виконання конституційного військового обов'язку, що передбачає проходження громадянами України військової служби (добровільно (за контрактом) чи за призовом). З огляду на специфіку військової служби, яка полягає, зокрема, у виконанні військовослужбовцями спеціальних завдань, наявності ризиків для їх життя та здоров'я тощо, будь-яка форма проходження військової служби є обов'язком громадян України щодо захисту держави. Отже, закріплений у Конституції України обов'язок громадян України потребує поваги, а статус військовослужбовців будь-яких категорій обумовлюється військовою службою, інститут якої надає їм спеціальний статус» [18].

До 24 лютого 2022 р. як початку повномасштабного російського військового вторгнення на територію України (зокрема з території тимчасово окупованого Криму) в Україні розпочався новий етап оборони держави та мобілізаційних заходів, які дозволяють дотепер утримувати суверенітет та незалежність України, яку ворог планував захопити повністю «за три дні».

Указом Президента України №64/2022 від 24.02.2022 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч.1 ст.106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» було постановлено «ввести в Україні воєнний

---

* З 18 березня 2014 р. як дня підписання так званого «Договору про входження території Республіки Крим та м. Севастополя до складу російської федерації» (його реалізовано 20 березня 2014 р. та введено до складу російської федерації Республіку Крим та місто Севастополь. З 25 березня 2014 р., коли було захоплено останній тральщик ВМС ЗС України «Черкаси» вся Автономна Республіка Крим і Севастополь повністю стали окуповані російським правлінням. 27 березня 2014 р. Генеральною Асамблеєю ООН було ухвалено резолюцію про територіальну цілісність України, в якій підтверджується суверенітет, політична незалежність, єдність і територіальна цілісність в її міжнародно визнаних кордонах.

стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб». Цим же Указом військовому командуванню разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування доручено запровадження та здійснення передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і виконання повноважень, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави. Як наслідок, у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, вищевказаним указом було дозволено обмежувати конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводити тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [11].

Наступним було видано Указ Президента України №65/2022 від 24.02.2022 «Про загальну мобілізацію». Відповідно до вимог п. 1, 17, 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України було постановлено «оголосити та провести загальну мобілізацію (далі – мобілізацію). Мобілізація повинна проводитись у двадцяти чотирьох областях України та м. Києві. Призов військовозобов'язаних, резервістів слід було здійснювати в обсягах, визначених мобілізаційними планами. Місцевим органам виконавчої влади у взаємодії з територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, за участю органів місцевого самоврядування та із залученням підприємств, установ та організацій усіх форм власності, фізичних осіб-підприємців було постановлено організувати та забезпечити в установленому порядку і виділення тимчасово будівель, споруд, земельних ділянок, транспортних та інших матеріально-технічних засобів відповідно до мобілізаційних планів [12].

Відповідно до Указу Президента України №66/2022 від 24.02.2022 «Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань» на основі ч. 1 ст. 106 Конституції України, ст. 4 Закону України «Про оборону України» було постановлено застосувати Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, для відсічі збройній агресії проти України [13].

Указом Президента України №72/2022 від 24.02.2022 р. «Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача» на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України від 24 лютого 2022 р. «Про Ставку Верховного Головнокомандувача», відповідно до ст. 8 Закону України «Про оборону України» було постановлено утворити Ставку Верховного Головнокомандувача, а обласним, Київській міській державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування утворити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [14].

Згідно зі Законом України «Про правовий режим воєнного стану»: «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод

людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [6].

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану заходи правового режиму воєнного стану.

Відповідно до ст. 11 вищевказаного Закону України Президент України в умовах воєнного стану: 1) здійснює загальне керівництво запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану; 2) приймає за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України рішення щодо залучення Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів до здійснення заходів правового режиму воєнного стану; 3) здійснює стратегічне керівництво Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами через Генеральний штаб Збройних Сил України. У разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану; 4) визначає порядок проходження військової служби.

Органи державної влади України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, а також громадяни зобов'язані сприяти діяльності військового командування та військових адміністрацій у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану на відповідній території.

Відповідно до ст. 18 вищевказаного Закону України порядок взаємодії військового командування з іншими суб'єктами владних повноважень установами та організаціями визначається Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України. В умовах воєнного стану відповідно до ст. 19 забороняються: зміна Конституції України; зміна Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій [6].

Відповідно до Закону України від 21 жовтня 1993 р. «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» встановлені правові основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні № 3543-ХІ: «Мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано. Особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та

територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Згідно зі ст. 4 вищевказаного ЗУ «Загальна мобілізація проводиться одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, підприємств, установ і організацій» [7].

Згідно зі Законом України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 р. (№ 1702-IX) в Україні вводиться поняття «доброволець Сил територіальної оборони Збройних Сил України – громадянин України або іноземець чи особа без громадянства, який перебуває в Україні на законних підставах впродовж останніх п'яти років та на добровільній основі зарахований до проходження служби у складі добровольчого формування Сил територіальної оборони Збройних Сил України», «добровольче формування територіальної громади – воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, які проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони», «зона територіальної оборони», «керівник зони територіальної оборони», «керівник штабу зони територіальної оборони – командир бригади Сил територіальної оборони Збройних Сил України», «національний спротив – комплекс заходів, які організуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України», «рух опору», «Сили територіальної оборони Збройних Сил України», «територіальна оборона – система загальнодержавних, воєнних і спеціальних заходів, що здійснюються у мирний час та в особливий період з метою протидії воєнним загрозам, а також для надання допомоги у захисті населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій», «штаб зони територіальної оборони» та інші [4].

Отже, із введенням у дію в Україні Закону України «Про основи національного спротиву» у Збройних Силах України було створено окремий рід сил Збройних Сил України, на який покладається організація, підготовка та виконання завдань територіальної оборони. Оскільки до складу Сил територіальної оборони входять і військовозобов'язані, і представники всіх інших силових структур, і цивільні особи, які зголосились стати добровольцями у складі добровольчих формувань, які допомагають виконувати завдання територіальної оборони з метою захисту власних територіальних громад, то важливим у даному законі є чітке усвідомлення розподілу повноважень між всіма учасниками виконання завдань територіальної оборони, а саме повноваження різних органів управління силами і засобами, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони, зокрема: Генеральний штаб Збройних Сил України, Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України, регіональні органи військового управління Сил територіальної оборони Збройних Сил України, органи управління інших складових сил безпеки та сил оборони, у підпорядкуванні яких перебувають сили і засоби, що сплановані та/або залучаються до виконання завдань територіальної оборони, штаби зон (районів) територіальної оборони. Важливу координаційну та

владну функцію отримав штаб зони територіальної оборони як постійно діючий орган управління територіальною обороною в межах відповідної зони територіальної оборони, який підпорядкований керівнику зони територіальної оборони.

У цьому законі визначені загальні засади та основи організації національного спротиву, складовими якого є територіальна оборона, рух опору та підготовка громадян України до національного спротиву. Оскільки метою національного спротиву є підвищення обороноздатності держави, надання обороні України всеохоплюючого характеру, сприяння забезпеченню готовності громадян України до національного спротиву, то всі учасники національного спротиву повинні своєчасно реагувати та вживати необхідні заходи щодо оборони території та захисту населення на визначеній місцевості, брати участь у посиленні охорони та захисті державного кордону, участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану в разі його введення на всій території України або в окремих її місцевостях тощо.

Територіальна оборона ґрунтується на принципах територіальності, масовості, мінімального часу на розгортання та приведення підрозділів територіальної оборони в готовність до дій, єдиноначальності, централізації управління та децентралізації і контрольованої автономності застосування сил і засобів територіальної оборони, активності, рішучості та безперервності ведення територіальної оборони, наполегливості у досягненні мети територіальної оборони, узгодженого, спільного застосування сил і засобів, залучених до ведення територіальної оборони, безперервності взаємодії сил і засобів територіальної оборони, всебічного врахування і повного використання моральних та психологічних факторів. Територіальна оборона складається з військової, цивільної та військово-цивільної складових. Військово-цивільна складова територіальної оборони включає штаби зон (районів) територіальної оборони та добровольчі формування територіальних громад, які залучаються до територіальної оборони.

Добровольчі формування територіальних громад утворюються з урахуванням ресурсних та людських можливостей відповідних територіальних громад. Діяльність добровольчих формувань територіальних громад здійснюється під безпосереднім керівництвом і контролем командира військової частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України за територіальним принципом. У разі введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного стану всі добровольчі формування територіальних громад переходять в оперативне підпорядкування командирів відповідних військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України. Комплектування добровольчих формувань територіальних громад здійснюється на добровільній основі відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України. На громадян України, зарахованих до складу добровольчих формувань територіальних громад, під час участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони поширюється дія статутів Збройних Сил України [4].

Більш детальну інформацію про особливості формування та діяльності добровольців добровольчих формувань регламентовано в постановах Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1447 «Про затвердження Порядку організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони» [8], від 29 грудня 2021 р. № 1448 «Про затвердження Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони» [9], від 29 грудня 2021 р. № 1449 «Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад» [10], наказ Міністерства оборони

Україні від 07.03.2022 № 84 «Про затвердження форми контракту добровольця територіальної оборони та посвідчення добровольця територіальної оборони» тощо [17].

Під час дії в Україні правового режиму воєнного стану 3 березня 2022 р. в Україні було прийнято Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (№ 2114-IX).

Цим Законом у період дії воєнного стану громадянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України (далі – цивільні особи), дозволено брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав, зокрема шляхом отримання вогнепальної зброї і боєприпасів до неї відповідно до вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України. Законом встановлено, що цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на законних підставах та в порядку [5].

Висновки. Законодавство України з часу проголошення незалежності України зобов'язує громадян України здійснювати свій конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини. Україна, прийняттям Закону України «Про національний спротив» підтвердила, що національний спротив будь-якому військовому агресору це обов'язок усього народу, а не лише Збройних Сил України та інших державних воєнізованих формувань. Добровольцям добровольчих формувань територіальних громад, членам руху опору, цивільним особам та інші форми участі громадян України у захисті Батьківщини дозволяють немобілізованим (призваним на військову службу у ЗСУ) брати безпосередню участь у заходах територіальної оборони, національному спротиві та захисті України загалом. Важливим законодавчим регулятором під час дії в Україні правового режиму воєнного стану є прийнятий 3 березня 2022 р. Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» (№ 2114-IX). Цим Законом встановлено, що цивільні особи не несуть відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована на законних підставах та в порядку. Регламентуючи порядок організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони та інші нормативно-правові акти Україна веде воєнні (бойові) дії з агресором, дотримуючись усіх норм міжнародного (зокрема гуманітарного) права.

Лише якісний функціональний розподіл на законодавчому рівні між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади за участю (главуванням) Верховного Головнокомандувача – главою держави Президентом України разом із допоміжним його органом держави Радою національної безпеки України, Ставкою Верховного Головнокомандувача, всією структурою Збройних Сил України за безпосереднього сприяння органів місцевого самоврядування, приватного капіталу через дію громадських та благодійних організацій, виконання конституційного обов'язку громадян України зі Захисту Батьківщини, а також реальна політична, економічна та належна військова підтримка України демократичними світовими державами дозволяє стримувати російську збройну агресію по лінії фронту та завдавати нищівних ударів по військових цілях противника і на окупованих територіях України, і по всій території ворога.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
3. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.
4. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
5. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України : Закон України від 03.03.2022 № 2114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
8. Про затвердження Порядку організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1447. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2021-%D0%BF#Text>.
9. Про затвердження Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-2021-%D0%BF#Text>.
10. Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>.
11. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України (Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022) від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
12. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України (Указ затверджено Законом № 2105-IX від 03.03.2022) від 24.02.2022 № 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text>.
13. Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань : Указ Президента України (Указ схвалено Законом № 2106-IX від 03.03.2022) від 24.02.2022 № 66/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66/2022#Text>.
14. Про утворення Ставки Верховного Головнокомандувача : Указ Президента України від 24.02.2022 № 72/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2022#n15>.
15. Про часткову мобілізацію : Указ Президента України (Указ затверджено Законом № 1126-VII від 17.03.2014) від 17.03.2014 № 303/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text>.
16. Про встановлення Дня українського добровольця : Постанова Верховної Ради України від 17.01.2017 № 1822-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1822-19#Text>.
17. Про затвердження форми контракту добровольця територіальної оборони та посвідчення добровольця територіальної оборони : Наказ Міністерства Оборони України від 07.03.2022 № 84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0307-22#Text>.
18. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). 4.5.1. *Захист Вітчизни*. №№ ..., 1(II)/19, 7-п(II)/2022. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/451-zahyst-vitchyzny>.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. *Pro oboronu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 № 1932-XII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
3. *Pro Zbrojni Syly Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 № 1934-XII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.
4. *Pro osnovy natsional'noho sprotyvu : Zakon Ukrainy vid 16.07.2021 № 1702-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
5. *Pro zabezpechennia uchasti tsyvil'nykh osib u zakhysti Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 № 2114-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>.
6. *Pro pravovyj rezhyim voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
7. *Pro mobilizatsijnu pidhotovku ta mobilizatsiiu : Zakon Ukrainy vid 21.10.1993 № 3543-XII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
8. *Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii, zabezpechennia ta provedennia pidhotovky dobrovol'chych formuvan' terytorial'nykh hromad do vykonannia zavdan' terytorial'noi oborony : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 № 1447*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2021-%D0%BF#Text>.
9. *Pro zatverdzhennia Poriadku zastosuvannia chlenamy dobrovol'chych formuvan' terytorial'nykh hromad osobystoi myslyvs'koi zbroi, strilets'koi zbroi, inshykh vydiv ozbroiennia ta boieprypasiv do nykh pid chas vykonannia zavdan' terytorial'noi oborony : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 № 1448*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1448-2021-%D0%BF#Text>.
10. *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dobrovol'chi formuvannia terytorial'nykh hromad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.12.2021 № 1449*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>.
11. *Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy (Ukaz zatverdzheno Zakonom № 2102-IX vid 24.02.2022) vid 24.02.2022 № 64/2022*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
12. *Pro zahal'nu mobilizatsiiu : Ukaz Prezydenta Ukrainy (Ukaz zatverdzheno Zakonom № 2105-IX vid 03.03.2022) vid 24.02.2022 № 65/2022*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text>.
13. *Pro vykorystannia Zbrojnykh Syl Ukrainy ta inshykh vijs'kovykh formuvan' : Ukaz Prezydenta Ukrainy (Ukaz skhvaleno Zakonom № 2106-IX vid 03.03.2022) vid 24.02.2022 № № 66/2022*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66/2022#Text>.
14. *Pro utvorennia Stavky Verkhovnoho Holovnokomanduvacha : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № № 72/2022*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72/2022#n15>.
15. *Pro chastkovu mobilizatsiiu : Ukaz Prezydenta Ukrainy (Ukaz zatverdzheno Zakonom № 1126-VII vid 17.03.2014) vid 17.03.2014 № 303/2014*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text>.
16. *Pro vstanovlennia Dnia ukrains'koho dobrovol'tsia : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.01.2017 № 1822-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1822-19#Text>.
17. *Pro zatverdzhennia formy kontraktu dobrovol'tsia terytorial'noi oborony ta posvidchennia dobrovol'tsia terytorial'noi oborony : Nakaz Ministerstva Oborony Ukrainy vid 07.03.2022 № 84*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0307-22#Text>.
18. *Kataloh iurydychnykh pozytsij Konstytutsijnoho Sudu Ukrainy (za rishenniamy, vysnovkamy), 4.5.1. Zakhyst Vitchyzny, №№ ..., 1(II)/19, 7-r(II)/2022*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/451-zahyst-vitchyzny>.

**LEGAL ASPECTS OF LEGISLATIVE REGULATION
OF MOBILIZATION MEASURES UNDER THE LEGAL REGIME
OF MARTIAL LAW AS A BASIS FOR NATIONAL RESISTANCE,
DEFENSE AND PROTECTION OF THE TERRITORIAL
INTEGRITY OF UKRAINE**

Andriy Koval

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
(Associate Professor, mobilized officer of the Armed Forces of Ukraine),
e-mail: afkoval@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2448-2756*

In this article, the author analyzes the Ukrainian legislation based on the requirements of Articles 17 and 65 of the Constitution of Ukraine and reveals the peculiarities of Ukrainian legislation which allows (sometimes even obliges) Ukrainian citizens to defend the Motherland even without having acquired the status of a military servant. The peculiarities of the participation of different persons in different legal statuses allow Ukraine to achieve positive results in military operations against the aggressor state.

The author investigates the mobilization movements and ways of forming a new generation of nationally conscious citizens of Ukraine in independent Ukraine who are ready to fight for their right to self-determination and self-government against the enemy. The new generation of mobilized Ukrainians is proving to the enemy their right to govern their own nation-state at a heavy price in the interests of the life of the entire Ukrainian people. Various forms of involvement of individuals and legal entities will allow Ukraine to establish itself financially, armed and politically in the family of the best democratic European and world states.

The article clarifies various aspects of legislative regulation and implementation of mobilization measures by authorized state bodies (officials) during the legal regime of martial law in Ukraine. In the author's opinion, it was the proper prompt and high-quality organization of such mobilization activities that helped the entire Ukrainian people organize national resistance, real defense and protection of the territorial integrity of Ukraine and will help ensure the peaceful life of Ukraine and Europe in the future.

Therefore, since the declaration of Ukraine's independence, Ukrainian legislation has obliged Ukrainian citizens to fulfill their constitutional duty to defend their homeland. Ukraine, by adopting the Law of Ukraine "On National Resistance", confirmed that national resistance to any military aggressor is a matter for the entire nation, not just the Armed Forces of Ukraine and other state paramilitary formations. Public volunteer paramilitary formations of territorial communities, the resistance movement and other forms of participation of Ukrainian citizens in the defense of the homeland allow those who are not mobilized (not called up for military service in the Armed Forces) to participate directly in the territorial national defense and defense of Ukraine.

The author focuses special attention in the article on the analysis of legislatively established terms: "volunteer", "volunteer of the Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine", "volunteer formation of a territorial community", "mobilization", "national resistance", "armed aggression", "defense of Ukraine", "territorial defense of Ukraine", "legal regime of martial law" and others.

Keywords: volunteer, mobilization, national resistance, armed aggression, defense of Ukraine, territorial defense of Ukraine, legal regime of martial law, etc.

*Стаття: надійшла до редакції 02.03.2024
прийнята до друку 30.04.2024*